

Předmětem této stati je především informace o institucionálních formách výzkumu mladé generace; zároveň jsme si však vědomi, že organizační formy zkoumání jsou úzce vázány a podmíněny jeho vlastním obsahem. Proto se také náš výklad rozpadá do několika odlišných částí. Předně jsme chtěli charakterizovat dosažený stav, a to ve stručném výčtu získaných poznatků. Považujeme za nejvyšší nutné informovat širší sociologickou veřejnost o zajištění výzkumu mládeže v této pětiletce, neboť jde v tomto směru o vytvoření kvalitativně nových institucionálních předpokladů. Konečně jsme se nemohli — alespoň ve zkratce — nedotknout některých zásadních obsahových otázek, důležitých pro strategii a taktiku výzkumné činnosti v oblasti sociologie mládeže v nadcházejícím období. Jsme si plně vědomi, že touto statí svěřujeme do rukou čtenáře poněkud různorodé vědecké sdělení: jeho smysl však, jak pevně doufáme, bude zřejmý.

1. Výsledky výzkumu mládeže v 6. pětiletce

Současná etapa budování rozvinuté socialistické společnosti v naší zemi klade vyšší nároky i na rozsah a kvalitu vědeckého zkoumání mládeže a získávání nezbytných poznatků o ní. Řada stranických a státních dokumentů sedmdesátých let hovoří o rostoucí pozornosti a péči institucí naší společnosti věnované mladé generaci. Odráží se v tom i její význam jako důležitého činitele výstavby rozvinutého socialismu.

Z analýzy obsahového zaměření a výsledků výzkumu mládeže realizovaných v průběhu 6. pětiletky lze usuzovat, že také vědeckovýzkumné kolektivy řešily řadu závažných otázek týkajících se života naší mladé generace. Tato výzkumná činnost se koncentrovala jednak na jednotlivé skupiny mládeže, například na učňovskou, středoškolskou, vysokoškolskou ap. s cílem postihnout ji v širším vědeckém záběru, jednak na postižení určité tematiky týkající se mladé generace jako celku nebo určité skupiny, například výzkum otázek světonázorové výchovy, kulturního života atd. I v tomto období se ještě stávalo, že zaměření výzkumné instituce nebo výzkumné skupiny ovlivnilo teoretické a metodologické přístupy zkoumání mládeže, například pedagogické instituce ve své práci akcentovaly především hlediska pedagogiky a psychologie, jiné ústavy se více řídily vědními disciplínami svého odborného profilu. V rezortních ústavech byla problematika mládeže mnohdy sledována jenom jako součást pracovního zájmu orientovaného zpravidla na populaci jako celek.

Komplexnější výsledky byly získány především tam, kde byly provedeny výzkumy k určité problematice týkající se pouze mladých lidí. V tomto směru bylo dosaženo hodnotných poznatků z oblasti zapojování mládeže do výrobních a společenských procesů i do kulturního života. Tyto poznatky mají informační a poznávací hodnotu a lze je dobře využít ve společenské praxi, například při koncepci ideově výchovného, pedagogického a kulturně výchovného působení společenských institucí na naši mládež. Dosažené výsledky umožnily kvalifikovanější pohled na sledované oblasti a vytvářejí příznivější předpoklady pro formulaci výzkumných cílů v dalším období. Dokazují to zejména některé výsledky hlavního úkolu státního plánu základního výzkumu VIII-1-9, jehož hlavním pracovištěm byla pedagogická fakulta Univerzity Karlovy a koordinátorem J. Štípek. Řešitelé tohoto úkolu si vytyčili cíl analyzovat determinanty sociálního vývoje dětí a mládeže, jejich místo v sociálně třídní struktuře naší soudobé společnosti, zkoumat základní formy společenské aktivity mladé generace, provést rozbor složek komunistické výchovy dětí a mládeže a analyzovat výchovu dětí a mládeže v úhrnném kontextu vývoje československé společnosti.

Tyto plánované cíle se promítly do náplně a řešení jednotlivých dílčích úkolů. Při souhrnném posuzování dosažených výsledků hlavního úkolu je možné konstatovat, že se jeho řešitelským kolektivům podařilo získat hodnotné informace o pracovní, společenské a zájmové aktivitě mládeže, prospěchu i o některých faktorech rodinného prostředí. Výzkumní pracovníci rozpracovali otázky pracovního hnutí mládeže a objasnili, za jakých podmínek se pracovní hnutí mladé generace stává svazáckou školou socialistické výchovy, a pokusili se o jeho modelování. Výzkumně byla dále sledována linie kontinuity revolučních generací v ČSSR, studována specifika soudobé mladé generace. V oblasti zkoumání jednoty a koordinace výchovných činitelů v procesu socialistické výchovy bylo dosaženo dobrých výsledků v analýze efektivnosti forem a metod výchovné práce používaných v Pionýrské organizaci SSM a v naší mládežnické organizaci a vlivu těchto organizací na rozvoj osobnosti mladého člověka. Byly řešeny otázky koordinace výchovného působení Pionýrské organizace a školy z hlediska přípravy učitelů a svazáků vysokých škol na práci v Pionýrské organizaci. Byly studovány vztahy mezi školou a výrobou za aktivní účasti organizace SSM. Z analýz hodnot a hodnotových orientací dětí a mládeže vysvítá, že jsou závislé na třídní příslušnosti a společensko-politické angažovanosti rodičů, na vzdělání, kulturní a životní úrovni rodin. Z rozborů rovněž vyplývá, že negativní jevy u dětí a mládeže jsou způsobovány příčinami materiální i duchovní povahy, k nimž přistupují příčiny spojené s poruchami socializačního procesu. Některé nové souvislosti se objevily ve výzkumu hodnot a hodnotových orientací dětí a mládeže, zejména při určování správné volby prostředků a zaměření výchovného působení na jedince v jeho procesuální stránce, což je důležité zejména při osvojování stávající struktury mladými lidmi. Tyto poznatky mají mimořádný význam i pro poznání těch jedinců, u nichž skutečné vnitřní osvojení společenských hodnot a norem nedosáhlo žádoucího stupně.

V rámci řešení hlavního úkolu byly souhrnně zachyceny také otázky teoreticko-metodologických východisek výzkumu mládeže, historické kontinuity generací, jednoty a koordinace výchovných činitelů, jako jsou škola, Pionýrská organizace, Socialistický svaz mládeže, rodina, výroba, hromadné sdělovací prostředky.

Řešitelské kolektivy pracovaly v nestejných podmínkách, odlišovaly se počty výzkumných pracovníků, objektivními i subjektivními možnostmi, při ře-

šení plánovaných cílů dosáhly proto různých výsledků. Nepodařilo se například oproti plánu hlouběji postihnout problematiku dělnické mládeže. Rovněž problematika specifik soudobé mládeže nebyla řešena v rovině plánovaných záměrů.

Závěry, které vyplynuly z řešení hlavního úkolu VIII-1-9, byly využity jednak v pedagogické práci (většina řešitelů byla pracovníky pedagogických fakult), jednak v práci SSM a Pionýrské organizace SSM. Řada výsledků byla publikována v monografiích, sbornících a člancích v odborném tisku.

Cenné informace o závažných aspektech života soudobé pracující mládeže, zejména dělnické, byly získány při plnění vědeckého plánu *Problémové komise mnohostranné spolupráce akademii věd socialistických zemí „Dělnická třída ve světovém revolučním procesu“*, v rámci jejíž činnosti byl realizován mezinárodní srovnávací výzkum odborníků pěti socialistických zemí k otázkám orientací a životních drah pracující mládeže, který byl v Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV řešen jako součást hlavního úkolu VIII-2-2 státního plánu základního výzkumu a vedl jej V. Dubský. Mezinárodním výzkumným kolektivem byly analyzovány posuny v sociálně třídní struktuře dnešní mládeže ve srovnání se sociálně třídní strukturou jejích rodičů. Byl proveden rozbor vzdělání jednotlivých skupin mladé generace v zúčastněných zemích a dále analýza profesní přípravy, pracovní činnosti, požadavků na práci a hodnocení vykonávané práce. Výzkum poskytl informace o posuzování závažných životních oblastí soudobou pracující mládeží, které jednak vypovídají o stavu zkoumané tematiky v každé ze zúčastněných zemí, jednak dovolují provést mezinárodní srovnání těchto důležitých oblastí života současných mladých lidí.

Ukázalo se například, že ve všech sledovaných zemích došlo v posledním desetiletí k výraznému růstu vzdělanosti mladých lidí a pro stále větší počet mládeže znamená vzdělání neoddelitelnou součást získání kvalifikace a možnost uplatnění v pracovním procesu v souladu s vlastními životními aspiracemi. Kromě toho představuje vzdělání pro velký počet zkoumaných mladých mužů a žen významnou hodnotu i z hlediska vlastního sebeutváření a rozvoje. Z analýz výzkumu vyplynulo, že vzdělání hraje pozitivní roli ve všech podstatných společensky prospěšných činnostech mladých lidí a působí jako činitel napomáhající rozvoji osobnosti člověka — budovatele rozvinutého socialismu.

Podobně při srovnání výsledků výzkumu z hlediska volby povolání se ukazují shodné rysy mladých lidí různých zemí. Rovněž uvnitř sociální struktury mládeže většiny sledovaných zemí lze porovnat posuny ve stejném směru a v obdobném rozsahu. V těchto a dalších důležitých ukazatelích se výrazně projevují tendence obdobného vývoje soudobé mládeže těchto zemí. Jsou odrazem převratných sociálně ekonomických a společensko-politických změn, revolučních přeměn, které se uskutečnily v období přechodu od kapitalismu k výstavbě rozvinutého socialismu. Současná etapa výstavby socialistické společnosti v těchto zemích, charakterizovaná mimo jiné procesy sblížování tříd a sociálních skupin a vytvářením hodnotového systému na bázi dělnické třídy, vysvětluje, proč se u mládeže při volbě povolání postupně snižuje význam sociálního původu, překonává návaznost generací vyplývající z vlastnických a politických privilegií, ekonomické a sociální nerovnosti.

Na druhé straně výsledky výzkumů signalizují nemalé rozdíly mezi analyzovanou pracující mládeží podle zemí, které jsou výrazem výchozí úrovně sociálně ekonomického a kulturního vývoje jednotlivých zemí. I dnes v nich

dosud existuje nestejná úroveň a odlišnosti odvětví národního hospodářství, s čímž jsou spojeny zvláštnosti struktury zaměstnanosti, perspektivy rozvoje jednotlivých profesních skupin. Také demografické procesy probíhají v těchto zemích různým způsobem, a proto v některých zemích, například ČSSR, NDR, SSSR, dochází k určitým napětím v oblasti doplňování pracovních sil mladými pracovníky. V současnosti existují nemalé rozdíly ve školském a vzdělávacím systému a úrovni povinné školní docházky, typech dalšího vzdělávání a formách profesní přípravy, které tak způsobují odlišnosti v konečných výsledcích vzdělanostní úrovně a profesní přípravy.

Společné zpracování tohoto výzkumu představuje v mezinárodní spolupráci ve studiu mládežnické tematiky další krok k vyšší kvalitě mezinárodní vědecké činnosti. Jeho výsledky, prezentované v publikaci *Pracující mládež — orientace a životní dráhy*, přináší jednak nové poznatky ze jmenovaných oblastí, jednak báží pro další výzkumnou činnost mladé generace, zejména dělnické mládeže, v rámci mnohostranné vědecké spolupráce akademií věd a dalších vědeckých pracovišť socialistických zemí, jakož i možnost specializovaného výzkumu v rámci dvoustranné spolupráce.

Zařazení výzkumu mládeže do státního plánu základního výzkumu znamenalo kvalitativně novou orientaci v řešení problematiky mládeže, neboť tím byly vytvořeny příznivější předpoklady pro ucelenou koncepci, efektivnější koncentraci, žádoucí koordinaci tohoto výzkumu a nové možnosti široké mezinárodní spolupráce.

Během 6. pětiletky se rozvíjela poměrně široká vědecko-výzkumná činnost v rámci aplikovaného výzkumu. Společensky prospěšné a vědecky podnětné výsledky přinesl výzkum systému komunistické výchovy na vysokých školách ČSR, který byl realizován výzkumnými kolektivy v rámci resortního výzkumu MŠ ČSR. Byl zkoumán zejména problém hlavních charakteristik studentů vysokých škol z hlediska cílů komunistické výchovy, problém změn charakteru studentů vysokých škol v průběhu vysokoškolského studia, problém pravděpodobného chování studentů po ukončení studia a problém vztahu studentů jako subjektu výchovy k systému výchovy, který na studenty jako objekt výchovy působí.

Výsledky prokázaly, že studenti přicházejí na vysokou školu s poměrně vyhraněnými osobnostními charakteristikami, které v průběhu studia doznávají určitých změn, ale nikoli zásadního charakteru. K hlavním přínosům výzkumu patří dále nalezení efektivnějších postupů ve výchově studentů v souladu s požadavky kladenými na příslušníka inteligence v etapě výstavby rozvinutého socialismu.

Ve výzkumu socioprofesionální orientace studentů Univerzity Karlovy se ukázalo výrazné působení rodinného zázemí i nižších stupňů školského systému. Její utváření a těžiště spadá podle výzkumu již do období před vstupem studentů na vysokou školu. Typ studované vysoké školy se projevuje především v jejím dotváření.

Zkušenosti z výzkumné práce i některá hodnocení pedagogických pracovníků naznačují, že efekt výchovného úsilí vysokých škol, fakult i jednotlivých kateder je nižší, než odpovídá vynaloženému úsilí. Uplatňovaná koncepce plánování a řízení komunistické výchovy na vysokých školách byla a někdy ještě je dosti výrazně orientována na detailní specifikaci metod a forem výchovné práce, rozpis plánovaných akcí během semestru, ročníku či celého studijního cyklu, koordinaci výchovného působení jednotlivých organizací na fakultách apod. Na druhé straně poměrně malá pozornost byla věnována proble-

matice podmínek výchovné práce, kontrole dosažených výsledků, kritériím hodnocení apod.

Existující rezervy v systému komunistické výchovy jsou zřetelné především v oblasti rozpracování jejích metod a v oblasti světonázorové výchovy prostřednictvím výuky odborných předmětů. V obou případech je však možno nalézt poněkud odlišné příčiny daného stavu. Malá rozpracovanost metod komunistické výchovy je dána z části nedostačující vědeckovýzkumnou kapacitou, neschopnou pokrýt bohatě strukturované aspekty tohoto problému.

Ukazuje se, že do hledání nových a účinnějších forem komunistické výchovy se poměrně málo zapojují stávající specializovaná pracoviště vysokých škol, především katedry psychologie, pedagogiky, sociologie a teorie řízení.

Pozornost je třeba věnovat zejména těm výsledkům, které naznačují, že období studia na vysoké škole může být pro studenty i obdobím takových vážných změn, které lze souhrnně označit za přechod do nové životní etapy. Její začátek lze například určit sňatkem studenta a především založením vlastní rodiny. Tento fakt je třeba brát v úvahu i proto, že v této životní etapě se podstatně mění například struktura činností ve volném čase (ubývá činností orientovaných na realizaci vlastních zájmů a zálib ve volném čase a přibývá povinností se zajišťováním chodu domácnosti a zaopatřováním dětí).

Důležitým poznatkem je i to, že diferenciatní linie procházející s větší či menší intenzitou jednotlivými charakteristikami studentů je dána jejich příslušností ke studované fakultě, popřípadě vysoké škole. Nejde přitom o formotvorný vliv fakulty či vysoké školy, ale o vliv předcházejícího procesu formování sociální reprodukce inteligence. Typ fakulty, vysoké školy v tom smyslu představuje kanál profesní reprodukce, která je vyústěním předcházejícího procesu sociální reprodukce.

Dalšími tématy byl výzkum typů a rozložení sociálních aktivit studentů pražské univerzity, charakteristiky společenského vědomí mladé generace, sledování vlivu studijní skupiny na formování osobnosti studenta, otázky mimostudijní činnosti studentů VŠ, vliv sociálních a sociálně psychologických činitelů na motivaci, zájem a úspěšnost studujících na pedagogických fakultách apod.

Sledování formotvorného vlivu studijních skupin ukázalo, že na bázi studijní skupiny se uskutečňují především činnosti související se studiem a činnosti v rámci SSM, zatímco zájmová činnost probíhá převážně po jiné linii. Jedním z možných vysvětlení, proč skupina nemá na studenty takový formující vliv jak by bylo pro školu žádoucí, je administrativní způsob, kterým jsou studijní skupiny na našich vysokých školách sestavovány. Pochopitelně zde mohou hrát roli i otázky metodiky sledování této problematiky.

Intenzivní šetření mimostudijní pracovní činnosti studentů VŠ ukázalo, že základním předpokladem pro aktivní zapojení studentů do trvalého či příležitostného zaměstnání během studia je dosažená dobrá úroveň studijních výsledků. Z analýzy motivační struktury vyplývá, že zaměstnání mimo obor (tedy zejména příležitostné zaměstnání s převažujícím výkonem manuální práce), přestože je motivováno zejména finančně a je omezeno nejen na období letních prázdnin, má velký význam i pro budoucí profesionální uplatnění studentů v oboru. Umožňuje jim totiž poznat jednání lidí v různých hospodářských oborech a na různých úrovních pracovního procesu. Má tedy i značný význam politický.

V rámci tohoto úkolu byl řešen i mezinárodní výzkum zjišťující vliv vysokoškolského vzdělání na změny v sociální a třídní struktuře socialistické

společnosti, na němž participovali odborníci z několika socialistických zemí. Výzkum přispěl k bližšímu určení obecných zákonitostí řídicích procesů reprodukce inteligence. Kromě obsahových poznatků umožňujících odhalit obecné a specifické rysy úlohy vysokoškolského vzdělání v jednotlivých socialistických zemích přispělo toto šetření i k důslednější analýze metodických otázek mezinárodních komparativních výzkumů.

Výsledkem řešení tohoto úkolu bylo i vypracování vzorových projektů, které by mohly být v dalším období jedním z východisek sjednocení metodik a tím i důslednější koordinace výzkumné práce v oblasti komunistické výchovy.

Výzkum odhalil rezervy v možnostech zefektivnění výchovného procesu na vysokých školách a pomohl zpřesnit úkoly jednotlivých složek výchovného procesu, k nimž patří nejen učitelé ústavů marxismu-leninismu, ale i odborných kateder, stranické a svazácké organizace. Jeho výsledky přinesly nové poznatky z této oblasti života naší studující mládeže a mohou být využity příslušnými orgány při konkretizaci dlouhodobých programů komunistické výchovy.

Aktivního činitele ve výzkumu mládeže představuje již od roku 1972 skupina vědeckovýzkumných pracovníků Ústředního výboru SSM. Její činnost se prohloubila a zintenzívnila zejména v posledních letech 6. pětiletky. V období po II. sjezdu SSM se zvýšila kvalita vědeckovýzkumné činnosti a možnost využívání jejích výsledků v praxi mládežnického hnutí. Zaměření výzkumných témat bylo určováno na základě potřeb mládežnické organizace. To spolu s kvalitou realizovaných výzkumných prací zvýšilo využitelnost získaných poznatků v práci orgánů SSM a v celém mládežnickém hnutí, které sloužily zejména jako podklady při přípravě zasedání orgánů ÚV SSM i při koncepční práci v zásadních oblastech činnosti SSM.

V rámci vědeckovýzkumné činnosti SSM v 6. pětiletce byly například zpracovávány sekundární analýzy výzkumů všech sociálních skupin mládeže. Byly realizovány výzkumy zaměřené na důležité oblasti ideově výchovné práce SSM. Výzkum politického vzdělávání přinesl závažné poznatky o účinnosti politického vzdělávání. Bylo prokázáno, že k významným faktorům, které působí na jeho účinnost, patří nesporně osobnost lektora, jeho schopnost aplikovat a konkretizovat obecné principy v daných podmínkách místa a pracovního prostředí, dále důsledné dodržování diferencovaného přístupu k posluchačům podle jejich celkové úrovně. Rovněž další výzkumy znamenají přínos jak z hlediska poznání zkoumané tematiky, tak i jejich praktického využití. Tak například řešení výzkumného úkolu *Prognóza vývoje členské základny SSM do roku 1990* přineslo analýzu vývoje členské základny od vzniku SSM do roku 1979 ve všech věkových a sociálních skupinách a prognózu jejího vývoje. Výzkum *Místo poznávací činnosti v práci orgánů SSM* přinesl zcela nové poznatky o stylu práce aparátu SSM, o struktuře jednotlivých aktivit pracovníků aparátu SSM a komplexní poznatky o poznávací činnosti vůbec.

Společensky prospěšnou výzkumnou aktivitu vyvíjely a hodnotných výsledků ve své práci dosáhly další kolektivy vědeckovýzkumných pracovníků různých pracovišť v Praze, Pardubicích, Brně, Olomouci, Ostravě a Bratislavě.

Ve výzkumné činnosti sehrávalo během 6. pětiletky progresivní roli organizování konferencí a seminářů k závažným aspektům vědeckovýzkumné práce zaměřené na problematiku mládeže. Záslužnou aktivitu v tomto směru vyvíjela sekce sociologie mládeže při Slovenské sociologické společnosti a Slovenský ústřední výbor SSM. Díky iniciativě těchto institucí byly uspo-

řádány akce, které vedle prezentace výzkumné činnosti umožňovaly plodnou výměnu zkušeností, a byly pohotově vydávány některé publikace o mládeži.

Zamýšlíme-li se nad výsledky výzkumu mládeže v 6. pětiletce, můžeme konstatovat, že v období 1976—1980 byla různým oblastem života soudobé mladé generace věnována nemalá pozornost výzkumníky z různých vědeckých, výzkumných a pedagogických pracovišť. Jejich činností byly získány poznatky, které přispěly k hlubšímu poznání určitých úseků analyzované problematiky, v řadě případů byly objeveny nové pohledy na naši mladou generaci.

2. K perspektivám výzkumu mládeže v 7. pětiletce

Zásadní obsahovou orientaci pro oblast výzkumu mládeže v nastávajícím období představují závěry XVI. sjezdu KSČ k postavení a úloze mladé generace v procesu výstavby rozvinuté socialistické společnosti. V této souvislosti formuloval soudruh Gustáv Husák úkoly a vyjádřil charakterové rysy takto: „Zdravý růst mladého pokolení zůstane i do budoucna v popředí zájmu komunistů, stranických a společenských orgánů a organizací, celého našeho státu. Budeme pečovat o to, aby rostla účast mladých lidí na spoluvytváření naší další cesty, na realizaci a kontrole velikých úkolů výstavby rozvinuté socialistické společnosti. Musí nám jít dále o to, aby si mládež byla vědoma své odpovědnosti před budoucností, aby svou lásku k rodné zemi vyjadřovala prospěšnou prací pro socialismus, aby spojovala hluboké city socialistického vlastenectví s proletářským internacionalismem, aby byla připravena k budování a obraně socialistické vlasti. Strana věří v sílu a schopnosti mladé generace a bude dbát, aby mladým lidem byly svěřovány odpovědné úkoly.“(1)

Současné vnitřní a vnější podmínky, z nichž práce s mládeží vychází a v nichž se mladá generace zapojuje do procesu výstavby socialismu v naší zemi, jsou mimořádně náročné. Tomu by mělo odpovídat i obsahové zaměření projektů výzkumu mládeže pro tuto pětiletku.

Positivní čin v tomto směru byl uskutečněn koncem roku 1980, kdy na podnět oddělení společenských organizací ÚV KSČ a pod vedením Rady programu VIII byl v rámci státního plánu základního výzkumu v návaznosti na dosažené výsledky v 6. pětiletce vypracován a na 7. pětiletku schválen návrh samostatného stěžejního směru *Formování sociálního vývoje a aktivity mládeže při budování a obraně rozvinuté socialistické společnosti*.

Jeho konstituování je výrazem objektivních potřeb a požadavků společenské praxe, jeho formování bylo ovlivněno i současným stavem kádrového a vědeckého vybavení vědeckovýzkumných pracovišť řešících problematiku mladé generace. Zatím se skládá ze čtyř hlavních úkolů, ale je pokládán za rozvojový. Předpokládá se, že bude postupně doplňován dalšími obsahovými okruhy v souladu s vytvářením vhodných podmínek pro úspěšné řešení dané problematiky. V porovnání s mírou koordinace výzkumné tematiky zahrnuté ve státním plánu základního výzkumu v 6. pětiletce se dá usuzovat, že nově koncipovaný stěžejní směr VIII-10 tvoří svým obsahovým zaměřením, počtem a skladbou významných pracovišť solidní předpoklad pro koncentraci a koordinaci zhruba 70 % výzkumných kapacit přímo či zprostředkovaně se zabývajících zkoumáním mladé generace. Řídícím pracovištěm tohoto stěžejního směru je Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV a předsedou Rady stěžejního směru VIII-10 je F. Charvát.

(1) *Sborník hlavních dokumentů XVI. sjezdu KSČ: Zpráva o činnosti strany*. Praha, Svoboda 1981, s. 32.

Hlavní úkol VIII-10-1 *Sociální vývoj dětí a mládeže, podmínky života dětí a mládeže v československé socialistické společnosti* je členěn na 3 dílčí úkoly, jeho hlavním pracovištěm je pedagogická fakulta Univerzity Karlovy a koordinátorem J. Štípek.

Autoři tohoto úkolu si stanovili cíl komplexně analyzovat podmínky života dětí a mládeže v československé socialistické společnosti, zaměřit se zejména na sféru základních sociálních jistot, které socialistická společnost dává dětem a mládeži; věnovat pozornost mládeži vyžadující zvláštní péči, zejména pak specifickým problémům obtížně vychovatelné mládeže. V návaznosti na výzkumy uskutečněné v 6. pětiletce dále analyzovat dokumenty statistické a právní povahy a realizovat empirický výzkum.

Hlavní úkol VIII-10-2 *Sociální struktura mládeže a faktory jejích proměn v podmínkách budování rozvinutého socialismu* se skládá z pěti dílčích úkolů, jeho hlavním pracovištěm je Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV a koordinátorem V. Dubský.

Cílem tohoto hlavního úkolu je na základě analýzy empirického materiálu postihnout změny sociálně třídní struktury naší mládeže jako významného činitele v řadě změn sociálně třídní struktury naší společnosti, studovat a formulovat využití obecných zákonitostí i specifických zvláštností naší mladé generace pro cílevědomé řízení sociálně ekonomického rozvoje mládeže. Na základě teoretického zobecnění empirického materiálu zpracovat náměty pro další rozvoj výchovně vzdělávacího systému v souladu s potřebami celospolečenského rozvoje. Určit kulturní faktory ovlivňující utváření hodnotových orientací dětí a mládeže v prostředí rodiny, školy, pracovního kolektivu i v oblasti volného času.

Hlavní úkol VIII-10-3 *Formování mladé inteligence pro život a práci v rozvinuté socialistické společnosti* je rozčleněn na čtyři dílčí úkoly, jeho hlavním pracovištěm je Ústav marxismu-leninismu Univerzity Karlovy a koordinátorem L. Novotný.

Autoři úkolu chtějí zhodnotit třídní a sociální zázemí, z něhož se v osmdesátých letech rekrutuje důležitá součást třídní struktury socialistické společnosti — socialistická inteligence, charakterizovat rozšířenou reprodukci socialistické inteligence, vztah této reprodukce k procesu sbližování tříd.

Dále bude prohloubena analýza působení školy, a to především vysoké školy, na formování odborného profilu mladé inteligence, budou zhodnoceny první výsledky přestavby studia především v návaznosti na úkoly resortního plánu MŠ ČSR. Zároveň se zhodnotí výsledky uplatnění teoretické přípravy absolventů, které jsou k dispozici v jednotlivých resortech. Budou shrnuty poznatky v oblasti komunistické výchovy mladé inteligence.

Hlavní úkol VIII-10-4 *Kontinuita revolučních generací, charakteristika současné mladé generace a její komunistická výchova* se skládá ze čtyř dílčích úkolů, jeho hlavním pracovištěm je filozofická fakulta Univerzity Komenského, koordinátorem E. Sýkora.

Cílem tohoto úkolu je na základě výsledků výzkumu dosažených v 6. pětiletce v hlavním úkolu VIII-1-9 [zvláště v oblasti mládežnického a dětského hnutí] dále rozpracovat problematiku jednoty a návazností pokolení a na principu historismu, komunistické stranickosti, jakož i v souvislosti s novými současnými společenskými úlohami a podmínkami komplexně zkoumat komunistickou výchovu v SSM v etapě budování rozvinuté socialistické společnosti.

Jde o to rozpracovat teoretická východiska a na základě empirického výzkumu se pokusit „vystopovat“ specifika současné mladé generace (i jednotlivé

vých sociálních skupin mládeže), jakož i určit optimální metodické přístupy k jejímu formování; dále pak ukázat na sociální nezbytnost, vzrůstající možnosti i hluboký smysl utváření jednotného a koordinovaného postupu všech činitelů výchovy v současné etapě rozvoje socialistické společnosti, zdůraznit jeho význam pro všestrannou přípravu mládeže pro život.

Dílčí i hlavní úkoly stěžejního směru byly koncipovány tak, aby obsahovaly analýzu závažných oblastí života mládeže z hlediska její aktivní účasti v procesech budování rozvinuté socialistické společnosti a přinesly výsledky, je obohatí vědecké poznání této oblasti společenského života a poskytnou takové poznatky, které bude možné plně využít ve společenské praxi.

Je třeba v této souvislosti podotknout, že se ani v této pětiletce nepodařilo v rámci státního plánu základního výzkumu a aplikovaného výzkumu plně docílit rovnoměrného rozložení zkoumání všech důležitých oblastí naší mládeže a žádoucí koncentrace výzkumných kapacit.

Problematika mládeže se mimo stěžejní směr VIII-10 řeší i v rámci dalších směrů výzkumu. Tak například v rámci hlavního úkolu VIII-3-9 *Postavení ženy a vývoj rodiny v socialistické společnosti* je zařazen **dílčí úkol** *Procesy formování sociálního rozvoje mládeže v etapě výstavby rozvinuté socialistické společnosti*, jehož cílem je charakterizovat faktory a etapy sociálního rozvoje dělnické mládeže respektující vliv rodiny jako základní determinující faktor tohoto procesu. Řešení otázek kriminality mládeže, zejména v systému její prevence, je plánováno v dalším úkolu státního plánu základního výzkumu.

Některé problémy týkající se mladé generace jsou řešeny v rámci státního plánu ekonomického výzkumu, například problematika celospolečenského ovlivňování procesu formování způsobu života mládeže.

I v této pětiletce budou některé obsahové okruhy z oblasti mládeže řešeny v rámci aplikovaného výzkumu. Týká se to širokého komplexu otázek kulturního života a kulturních aktivit mládeže i problematiky tělesné kultury mladé generace. Rovněž výzkumné pracoviště Ústředního výboru SSM počítá — kromě řešení úkolu v rámci státního plánu základního výzkumu — s vědeckovýzkumnou činností širokého záběru.

V 7. pětiletce je plánována úzká spolupráce institucí a výzkumných kolektivů řešících problematiku mládeže jak v rámci základního, tak i aplikovaného výzkumu. Rovněž je vyvíjena promyšlená aktivita v rámci mezinárodní vědecké spolupráce, a to dvoustranné i mnohostranné s cílem zkoumat problematiku naší mládeže v komparaci s obdobnou tematikou dalších socialistických zemí, přinést vklad do mezinárodních srovnávacích výzkumů a rozšířit naše poznatky o zkušenosti zahraničních mládežnických pracovišť, jak tomu bylo i v této oblasti během 6. pětiletky. Tímto způsobem je možné společným úsilím výzkumníků socialistických zemí přispívat k integraci vědecké práce v oblasti výzkumu mládeže.

Ze srovnání dosažených výsledků výzkumu mládeže v 6. pětiletce s vyjmenovanými plánovanými výzkumnými úkoly pro období 1981—1985 vysvítá, že v 7. pětiletce je problematika naší mladé generace koncipována v širším rozsahu a zkoumána s hlubším vědeckým zacílením. Opírá se o teoreticky zdůvodněnou koncepci a strukturaci výzkumné problematiky stěžejního směru VIII-10, o užší sepětí jednotlivých oborů s akcentem na interdisciplinární přístup při řešení zkoumané tematiky. Zvýrazňuje se komplexnost pojetí problematiky mládeže, jsou zkoumány otázky objektivní determinace, cílevědomého formování a utváření socialistické osobnosti mladého člověka. Mládež

je chápána jako objekt i subjekt společenských mechanismů a je zkoumána z hlediska procesu vývoje socialistické společnosti jako jeden ze základních článků procesu společenské reprodukce.

Vyšší kvalitu představuje stěžejní směr VIII-10 i z hlediska koordinace výzkumné činnosti v rámci státního plánu základního výzkumu, jež ve svých důsledcích bude znamenat nesporný posun ve směru žádoucí integrace výzkumu problematiky mládeže v našem státě. Ve svém souhrnu představuje toto uspořádání výzkumu objektivně i zkvalitnění vědeckovýzkumné práce jak z hlediska požadavků vědeckého poznání, tak z hlediska využití jejích výsledků ve společenské praxi.

3. Několik poznámek obsahového rázu

Opustíme nyní strohý tón hodnotícího a plánovacího výčtu, nikoli však proto, že bychom chtěli snížit jeho závažnost a informativní hodnotu. Je zřejmé, že výzkumný prostor studia mladé generace vytváří plán základního výzkumu na 7. pětiletku oproti minulosti nesrovnatelný. Avšak plán zde reprezentuje jen vytvořenou, sice nezbytnou možnost, jejíž využití není věcí pouhých organizačních plánovacích předpokladů. Položme si proto v této souvislosti poněkud „niternější“ a snad možno říci i závažnější otázku: Čeho chceme zejména v sociologickém zkoumání mladé generace dosáhnout?

Odpověď na ni není v žádném případě lehká. Čeho jsme dosáhli v průběhu minulé pětiletky, o tom byla řeč v úvodu této stati.⁽²⁾ Zamysleme se nad dosavadními poznatky a výzkumnými zkušenostmi z oblasti sociologie mládeže z poněkud zásadnějšího hlediska. Nesporně — s ohledem na existující kapacity — bylo uděláno dosti. Teoretické i empirické úsilí se koncentrovalo na bohatě diverzifikovaný souhrn témat. Prakticky ve všech pokusech zvládnout stanovený výzkumný cíl docházelo ať již zjevně či implicitně ke snaze vymezit obsah a cíl sociologie mládeže, definovat mládež jako sociologickou kategorii.

Nechceme na tomto místě jakkoli rozebírat odpovědi na tento vědecky i společensky oprávněný problém. Jde nám spíše o shrnující charakteristiku dosud nejfrekventovanějších přístupů.⁽³⁾ Jejich cílem bylo především vymezit mládež jako takovou, formulovat konstitutivní rysy sociologie mládeže jako oborové sociologické disciplíny. Vymezením mládeže byla také určena specifika mládeže, byl zcela determinován předmětný i poznávací rámec dalších úvah. Poznamenejme v této souvislosti, že určení mládeže se výhradně dělo jejím vydělením z celku populace podle určitých kritérií; analogické pak bylo i „vydělání“ sociologie mládeže ze „sociologického celku“. Tato „vydělovací strategie“ definitorických snah, pokud jde o mládež a její sociologické zkoumání, ač se zdá být plně přirozená, skrývá v sobě řadu limitů, a to jak věcného, tak i poznávacího charakteru. Nejzávažnějším z nich je ten, že ono zkoumání mládeže „o sobě“ pomíjí mnohé a rozhodující aspekty společenského významu mládeže a sociologického významu jejího zkoumání. Jakmile totiž do-

(2) Zásadně se k ní vyjadřuje v předchozí stati tohoto monotematického čísla náš přední odborník v oblasti sociologie mládeže A. Matějovský, který významně ve svých pracích ovlivnil naše další úvahy.

(3) Máme zde na mysli především ty přístupy, které se, ať z těch či oněch důvodů, uplatňovaly především v dosti početných konkrétních sociologických výzkumech mládeže. Pokud jde o metodologické a metodické otázky spjaté s tímto problémem, odkazujeme na staf D. Holdy v metodologické rubrice tohoto čísla.

sáhneme stavu, kdy je mládež ze „společnosti vydělena“, zákonitě ztrácíme mnohé z „celospolečenské optiky“ jejího sledování.

V určité metafoře bychom takový postup mohli charakterizovat jako cestu „od společnosti k mládeži“, která končíc jejím vymezením, nastoluje zcela autonomní dráhu poznávacího pohybu sociologie mládeže. Nejde však o to společensky mládež určit, ale stále ji v celospolečenské optice vědecky sledovat a analyzovat. Jedině tak lze skutečně adekvátně vědecky poznávat vzájemný dialektický vztah společnosti a mládeže. Řečeno názorněji: nejde o to, zdali mládež určíme jako sociálně demografickou skupinu podle kritéria biosociálního věku, ale o to, že aplikace tohoto přístupu zpravidla zužuje tematickou orientaci sociologie mládeže. Tak například se zjišťuje sociálně třídní struktura mladé generace a její proměny. To je jistě užitečné a oprávněné. Avšak pozornosti uniknou třeba takové problémy, jako je vztah proměn sociálně třídní struktury celé společnosti a sociálně třídní struktury mladé generace. Jestliže můžeme pro současný stav vývoje naší společnosti empiricky doložit, že je prakticky 80 % všech proměn sociálně třídní struktury celé společnosti vázáno na mladou generaci, okamžitě vynikne závažnost mnoha dalších výzkumných momentů, totiž sama sociálně třídní struktura mladé generace a její význam pro budoucí vývoj sociálně třídní struktury celé společnosti apod.

Nebo jiný příklad, který s předchozí ilustrací do značné míry souvisí: sociální skupina mládeže představuje takový sociální útvar, který je ve svém naplňování a sociálně ekonomických a ideově politických charakteristikách nejdynamičtější, vykazuje nejvyšší proměnlivost (ve srovnání s dospělou ekonomicky aktivní populací je tato proměnlivost 2—3X vyšší). Proto také její sociologická analýza v jednom výzkumném řezu nejrychleji zastarává. Reprodukce sociálně demografické skupiny mládeže probíhá v kratších cyklech než reprodukce celku společenské populace. Zaměříme-li se proto na takové studium mládeže a její pojetí dané „vydělovacím principem“, které nerespektuje nutnost trvalé celospolečenské optiky a reference mladé generace, ochuzujeme poznávací proces a zkracujeme lhůty relevance získaných poznatků. Takových příkladů bychom mohli uvést celou řadu. Ještě namátkou: sblížování tříd a sociálních skupin jako ústřední princip vývoje sociálně třídní struktury socialistické společnosti se nejvýrazněji projevuje právě u mládeže, která je nositelem nejrozsáhlejších perspektiv vývoje sblížování v celku společnosti; nebo takové závažné otázky, jako je vztah fyzikálního, biologického, ekonomického a sociálního času při studiu mladé generace, nelze komplexně a adekvátně řešit v rámci separovaně vyděleného objektu zkoumání sociologie mládeže apod.

S „vydělovací strategií“ při určení mládeže a jejího sociologického zkoumání pak zcela logicky souvisí i značná deskriptivnost získaných poznatků, sociografický ráz studia mládeže jako věkové kohorty či jejích podskupin. Je to přirozené, neboť při akceptaci takového přístupu schází takový referenční a významový rámec úvah, který by umožnil náležitě umocnit sociotechnickou hodnotu získávaných poznatků.(4)

Co z toho všeho plyne pro vymezení mládeže a její další sociologické zkoumání? Především to, že na základě dosavadních zkušeností nutně dochází ke kvalitativní proměně ve snahách vymezovat kategorii mládeže a konstituovat sociologickou disciplínu jejího zkoumání. Mládež a její sociologické zkoumání

(4) Opět v této souvislosti odkazujeme na stať D. Holdy v metodologické rubrice tohoto čísla, kde je problém rozebírán i z jiných aspektů.

nevystupuje již jako objekt „společenského a sociologického vydělení“, ale jako trvalý aspekt společenského vývoje a jeho sociologického poznávání. Mládež jako sociologická kategorie představuje spíše hledisko každé stránky celistvé společenské skutečnosti, její průnik do sféry přítomných subjektů budoucího vývoje. Stejně tak sociologie mládeže jako oborová sociologická disciplína musí v sobě zahrnovat příslušně modifikovaný výraz sociologie jako celku. Vztah mládeže a společnosti, vytyčovaný i z pozic „vydělovacího principu“, není již momentem či problémem mládeže vnějším, ale stává se organickou součástí jejího určení a studia. A v tom je podle našeho názoru zásadní zlom v pojetí mládeže i její sociologické analytické reflexe, který však nepřichází zčistajasna, ale uzrává v naší marxisticko-leninské sociologii mládeže, zejména pak při rozpracování teoretických a metodologických východisek v celé předchozí dekádě, jak lze dokázat na pracích řady autorů, především pak A. Matějovského.

Přitom si musíme být vědomi té závažné skutečnosti, že iniciátorem této proměny není pouze vlastní pohyb společenskovedního poznání: ten totiž spíše odráží a rezultuje pohyb společenské praxe, jejíž potřeby jsou rozhodující pro orientaci společenskovedního úsilí. A s ohledem na tyto podstatné skutečnosti je nutno posuzovat i nové institucionální zabezpečení zkoumání mládeže v rámci státního plánu základního výzkumu na 7. pětiletku.

V úvahách o cílech sociologického zkoumání naší mladé generace je třeba mít na zřeteli, že v něm nesporně půjde o výzkum základních podmínek života naší mladé generace, jejích zásadních činností souvisejících s přípravou na život v socialistické společnosti a vlastní realizací jak objektivních společenských, tak i subjektivních individuálních potřeb a zájmů. Všechny čtyři hlavní úkoly se ve větší či menší míře týkají otázek sociální struktury. Jak chápou řešitelé naší soudobou mládež? Z hlediska současného stavu poznání této části výzkumu mladé generace je zřejmé, že je překonáno chápání mladých lidí jako pouhého pasivního objektu péče společnosti, jako té části populace, jejímž úkolem je pouze příprava na život ve všech podstatných aspektech. Naše společenská realita, analýzy různých oblastí života naší soudobé mladé generace podávají svědectví o tom, že dnešní mladí lidé se vedle všech činností souvisejících s interiorizací podstatných komponent systému hodnot a norem, kromě své realizace jako objektu působení společenských institucí, projevují rovněž jako aktivní tvůrci a budovatelé socialistické společnosti. Svým aktivním, cílevědomým působením, realizací úkolů společenského rozvoje spoluvytvářejí okolní svět a současně formují a přetvářejí sami sebe. Stávají se tak závažným faktorem společenského vývoje a společenské reprodukce, jsou — v pravém slova smyslu — objektem i subjektem společenského pohybu naší společnosti.

Z úvahy, že jsou členy konkrétních společenských tříd a různých sociálních skupin, pak rezultuje, že je možné a nutné vidět mládež jako integrální součást struktury společenských vztahů socialistické společnosti, jako součást její sociální struktury. Pokládáme-li sociální strukturu společnosti za „historicky vzniklý a podmíněný soubor společenských vztahů, jehož jádro tvoří vztahy mezi lidmi ve výrobním procesu a který formuje systém sociálních rozdílů, v jehož rámci jsou určeny základní objekty a subjekty dalšího vývoje společenských vztahů, [5] pak pochopíme význam mladé generace jak

(5) Viz F. Charvát: *Sociální struktura socialistické společnosti a její vývoj v Československu*. Praha, Academia 1980, s. 17.

pro soudobý výzkum sociální struktury společnosti jako celku, tak i pro další vývoj společenských vztahů dané etapy vývoje naší společnosti v dialektice společenských vztahů a sociálních diferencí. Současně toto vymezení dovoluje odhalit základní tendence společenských vztahů a procesuální aspekty, jež se vytvářejí v rámci jednotlivých skupin mládeže a mezi nimi.

Výzkum mládeže bude třeba v tomto smyslu koncipovat tak, aby úsilí badatelů bylo zaměřeno k odhalení obecných tendencí, zákonitostí, které determinují postavení a úlohu naší soudobé mladé generace v celkovém reprodukčním procesu naší společnosti. Bude potřebné pracovat s takovými metodami, aby se dosáhlo poznatků o tom, které mechanismy jsou podstatné při formování sociální skupiny mládeže jako celku i jejích jednotlivých skupin, jakým způsobem a v jaké míře je determinují.

Výzkum formování sociální struktury mládeže na bázi analýzy společenských vztahů v dialektické jednotě s rozborem sociálních diferencí při akcentaci prvků procesualnosti a dynamičnosti poskytuje široké možnosti k výzkumu základních, tj. výrobních vztahů, ke zkoumání materiálních podmínek života příslušníků naší mladé generace. Předpokládá fundovanou analýzu způsobů a prostředků, jež formují soudobou mládež zejména v rámci působení takových společenských institucí, jako jsou rodina, výchovně vzdělávací systém, politické, společenské a zájmové instituce.

V procesu formování mladé generace bude akcentována úloha soudobé mládeže, budou studovány procesy dokumentující aktivní roli mládeže na vlastním sebeutváření, které se uskutečňují při aktivním, cílevědomém plnění úkolů socialistické výstavby. K integrálním komponentám výzkumu mládeže proto patří studium mladé generace ve všech oblastech společenského života, v konkrétních formách pracovních, politických a dalších aktivit.

Tato koncepce výzkumu mládeže umožní provést analýzu soudobé mládeže a získat potřebné relevantní poznatky o její sociální struktuře, o podstatných procesech, které jsou pro ni charakteristické, o závažných aspektech důležitých oblastí jejího života v dialektické vazbě a jednotě s podstatnými celospolečenskými procesy, typickými pro soudobou etapu vývoje. Dovolí odhalit shodné i odlišné rysy sociální struktury celé naší společnosti a sociální struktury mládeže, ukáže mladou generaci jako významný faktor sociálního rozvoje všech sfér života socialistické společnosti, jako předního nositele inovací a společenského pokroku, nezastupitelného spolutvůrce socialistické kvality vědomí našich pracujících, jako aktivního budovatele rozvinutého socialismu.

Vraťme se však ještě k úvahám týkajícím se sociologie mládeže: Kdybychom si položili otázku, co je dnes pro další rozvoj naší marxisticko-leninské sociologie nejtypičtější, co je jejím profilovým rysem, jistě by nebyla odpověď snadná a stěží vyčerpávající. Přesto se však na tomto místě pokusíme alespoň o takový zlomek odpovědi, který má pro naše úvahy zásadní význam.

Předně bychom zdůraznili, že typickým rysem dalšího rozvoje sociologického poznání v etapě výstavby rozvinuté socialistické společnosti je stále rostoucí a prohlubující se spjatost sociologických poznatků s cílevědomým řízením společenských procesů. Nejde o nic jiného než o významnou formu stále těsnější vazby poznání a praxe, která ovlivňuje charakter sociologického zkoumání. Dalším výrazným rysem je růst komparativního momentu sociologického zkoumání jako účinného nástroje vědeckého poznávání obecných a specifických jevů a procesů společenského vývoje. Jako třetí pak je nutné zdůraznit rostoucí frekvenci a význam prognostických sociologických po-

znatků. Prognózování celistvé sociální sféry bude v nejbližší době nezastupitelnou složkou jakýchkoli vědeckých předpovědí. Je pochopitelné, že naše charakteristika aktuálních podob a rysů sociologického zkoumání si nečiní nárok ani na úplnost, ani na vnitřní konzistenci. Chce pouze zdůraznit nutnou přítomnost uvedených tří momentů, totiž řízení, srovnání a prognózy v odpovídání na vyslovenou otázku. Jinými slovy bychom také mohli říci, že pro soudobé sociologické zkoumání je typická snaha o vyšší spjatost se společenskou praxí (řízením), o prostorové rozšíření či prohloubení jeho poznatků (srovnání) a rovněž o časové protažení jeho závěrů (prognóza). V této dikci se naše charakterizace zlogičtuje, zkompaktňuje. Naším cílem však není zabývat se nyní tímto závažným problémem, který pouze zdánlivě nesouvisí s předmětem této stati. Již výše jsme zdůraznili onu vnitřní neoddělitelnost sociologie jako celku a jeho oborové disciplíny, kterou je sociologie mládeže. Je více než zřejmé, že námi uvedené aktuální rysy sociologie jako celku se významně umocňují, promítneme-li je právě do sociologického zkoumání mládeže. Ale i naopak: soudobým společenským potřebám a rozvoji vědeckého poznání odpovídající koncepce sociologického zkoumání mladé generace zvyrazňuje v souboru oborových sociologií tři uvedené rysy snad nejmarkantnější. Je to totiž mládež, která je zásadním nositelem budoucnosti, a proto její zkoumání má nejvýznamnější prognostickou relevanci. Je, to právě mládež, jejíž srovnání s celkem populace nejvíce vypovídá ve všech sociologických charakteristikách a progresivně celkového společenského pohybu, a proto její zkoumání má nejvýznamnější komparativní smysl. A konečně je to právě mladá generace, jejíž cílevědomé řízení a rozvoj je z hlediska dosahování cílů socialistické výstavby nejdůležitější a nejdosažnější, a proto také její zkoumání má rozhodující důležitost pro oblast řízení společenských procesů. Avšak aby nedošlo k mylnému chápání našich úvah: v žádném případě nelze mládež pojímat jako subjekt historického pohybu, jako třídu, jak to činí některé buržoazní sociologické koncepce, jež podlehly, ať již vědomě či nikoli, zásadnímu omylu. Mládež je skupinou, která má rozhodující význam v reprodukci všech tříd a sociálních skupin, skupinou sociálně třídně strukturovanou, která však nemůže nahrazovat dějinnou úlohu tříd a sociálních skupin v soudobých historických podmínkách. Nahrazovat soustavu společenských vztahů generačními vztahy, tvořícími jejich dílčí řezový aspekt, by bylo očividnou chybou.

Myslíme si však, že taková dezinterpretace výše uvedených úvah by byla natolik chatrná, že nestojí za další diskusí. Chtěli jsme pouze zdůraznit, že ony tři uvedené charakteristické rysy sociologie jako celku jsou především profilující orientací soudobého sociologického zkoumání mladé generace.

A konečně uvedme na závěr tohoto zamyšlení, že ony tři uvedené aktuální rysy, tj. řízení, srovnání a prognóza, vyžadují určitý přístup k zkoumání mládeže, jak o tom ostatně již byla řeč výše. Na druhé straně však tyto rysy z tohoto přístupu i vyplývají, neboť jde o tzv. reprodukční pojetí mládeže a jejího sociologického zkoumání. Kategorie reprodukce totiž tvoří významný nástroj procesuálního chápání a poznání veškerých společenských jevů. Proto je plně opodstatněné přistupovat rovněž k mladé generaci jako k důležitému momentu společenské reprodukce, a to prakticky veškerých jejích stránek. Již výše jsme se zmínili o úloze mládeže v procesech reprodukce sociálně třídní struktury, v proměnách tříd a sociálních skupin. Reprodukční přístup k určení a zkoumání mládeže se však týká všech jejích charakteristik, ať již jde o její vzdělání, trávení volného času, účast na řízení apod. V každém sociálním jevu či procesu je totiž přítomen významný reprodukční moment (ať již prostý či rozšířený), který umožňuje analýzu jeho dynamiky, a tedy

i nezbytných podkladů pro cílevědomé řízení jeho průběhu i předpověď jeho budoucích stavů.

Přitom je důležité zdůraznit, že kategorie reprodukce je důležitá nejenom v teoretickém poli úvah, ale i při operacionalizaci sledovaných jevů nutných pro empirický sociologický výzkum. Všechny tyto otázky jsou příznačné pro další koncepci a rozvíjení výzkumného úsilí v oblasti sociologie mládeže. I když je zde — vzhledem k omezenému rozsahu této stati — nemůžeme podrobně rozebírat, dotkli jsme se jich, protože budou profilovat naplňování plánovaných úkolů výzkumu mladé generace v této pětiletce s cílem poskytnout řídící praxi takové údaje, které by byly cenným příspěvkem k řízení národních společenských procesů socialistické výstavby v naší zemi.

Резюме

Ф. Харват - В. Дубски - Г. Ержабек: К состоянию и перспективам исследования молодежи

В статье информация об институциональных формах исследования молодого поколения нашей страны, о достигнутых результатах в 1976—1980 гг., о целях и перспективах изучения этой общественно важной социальной группы нашего населения в период 1981—1985 гг. Здесь дается сжатая характеристика существенных выходов как из области фундаментальных, так и из ведомственных исследований, имеющих как познавательную ценность, так и пригодных для использования в общественной практике. В данном контексте изучается доля фундаментальных исследований в совокупном изучении нашей молодежи в рассматриваемую декаду, которая в своих последствиях представляет качественный сдвиг в возможностях познания существенных областей жизни этой общественно важной и перспективной группы нашего населения.

Авторы коротко знакомят с главными направлениями исследования молодежи в рамках государственного плана фундаментальных исследований и исследований тематики данного типа, содержащейся в других формах исследований. При сопоставлении достигнутых результатов исследования молодежи в период 1976—1980 гг. с запланированными исследовательскими заданиями на период 1981—1985 гг. они приходят к выводу, что в этот период шире охват исследовательских коллективов, исследовательская деятельность в области фундаментальных исследований опирается на теоретически обоснованную концепцию и структурализацию, на более тесную связь отдельных отраслей при акцентировании межотраслевого подхода и необходимости комплексного понимания проблематики молодого поколения. Молодежь воспринимается как объект и субъект общественных механизмов и анализируется с точки зрения процесса развития социалистического общества в качестве одного из основных звеньев процесса общественного воспроизводства.

В заключительной части статьи авторы уделяют внимание некоторым принципиальным содержательным вопросам, связанным с исследованием молодежи. В исследовательских замыслах необходимо не только понимать молодежь как автономное общественное целое, но и анализировать ее в оптике общественного аспекта, чтобы обеспечить научное познание взаимного диалектического отношения общества и молодежи. Такой подход позволит более адекватно изучать важные вопросы самой молодежи, такие например, как взаимоотношение физического, биологического, экономического и социального времени, так и взаимоотношения молодежи и общества.

Авторы считают молодежь интегральной составной частью структуры общественных отношений социалистического общества, составной частью его социальной структуры, которую они понимают как «исторически возникшую и обусловленную совокупность общественных отношений, ядро которой образуют отношения между людьми в процессе производства и которая формирует систему социальных различий; в рамках этой системы определены основные объекты и субъекты дальнейшего развития общественных отношений.» Такое определение позволяет вскрыть основные тенденции общественных отношений и процессов не только в рамках всего населения, но и в рамках отдельных групп молодежи и между ними. Они считают далее, что характерной чертой дальнейшего развития социологического познания на этапе строительства развитого социалистического общества является углубление связи социологических знаний с целенаправленным управлением общественными процессами, что растёт компаративный момент социологического исследования в качестве инструмента научного познания общих и специфических явлений и процессов общественного развития, возрастает значение социологических знаний и выводов для прогнозирования общественных процессов. Эти

актуальные черты социологии в целом становятся еще более выразительными, если они применяются в социологическом исследовании молодежи. И наоборот, концепции социологического изучения молодого поколения, отвечающие потребностям общественной практики и развития научного познания, весьма выразительно акцентируют эти черты.

Summary

Charvát F. — Dubský V. — Jeřábek H.: On the Present State and Prospects of Youth Research

The paper imparts information on the institutional forms of research into our young generation, on the results obtained in the years 1976—1980, as well as on the aims and prospects of investigations into this socially significant social group of our population in the period of 1981—1985. Important outputs from the area of both basic and branch research, possessing a cognitive value and simultaneously applicable in social practice, are lapidarily characterized. In this context, the share of basic research in the overall investigation of our youth in the decade in question is examined; in its consequences it represents a qualitative shift in the possibilities of comprehending the essential areas of life of this socially important and prospective population group.

The paper briefly outlines the main trends of youth research within the framework of the State plan of basic research and of research concerned with themes of this type contained in other forms of research. The comparison of youth-research results obtained in 1976—1980 with planned research tasks for the period of 1981—1985 allows to infer that, in this period, research teams cover a wider area, research activity in basic research is based on a theoretically substantiated conception and structuration, on a narrower interconnection of single branches, while stress is laid on the interdisciplinary approach and the need of a complex conception of the problems the young generation is facing. Youth, conceived as both object and subject of social mechanisms, is analyzed from the aspect of the process of development of socialist society, as one of the fundamental components of the social-reproduction process.

In its concluding part the paper deals with certain substantial content problems connected with youth research. Research should be aimed not only at conceiving youth as an autonomous social whole but also at analyzing it from the all-social standpoint for the sake of promoting the scientific cognition of the dialectical relation between society and youth. Such an approach will facilitate a more adequate examination of the substantial problems of youth itself (such as the relation of physical, biological, economic and social time) on the one hand, and the youth-society relation on the other.

Youth is considered as an integral part of the structure of social relations of socialist society, as a component of its social structure conceived as "a historically arisen and conditioned complex of social relations whose core is formed by inter-human relations in the production process and which constitutes a system of social differences within the framework of which the basic objects and subjects of the further development of social relations are determined". This definition makes it possible to reveal the basic tendencies of social relations and processes not only in the framework of the whole population but also in the framework of individual youth groups and among them. The opinion is put forward that a physical feature of the further development of sociological knowledge at the stage of building up a developed socialist society is the ever-increasing interconnection between sociological knowledge and a goal-directed control of social processes, that the comparative moment of sociological research as a tool of scientific cognition of general and specific phenomena and processes of social development is enhanced, and that also the significance of sociological knowledge for forecasting social processes is on the rise. These topical features of sociology as a whole are growing in importance if applied in sociological youth research. On the other hand, the conceptions of sociological research into the rising generation, conformable to the actual needs of social practice and to the development of scientific knowledge, underline these features most emphatically.